

ОИЛАНИНГ БОЛАЛАРНИ ЗУРАВОНЛИКДАН ХИМОЯЛАШДАГИ САМАРАЛИ РОЛИ

Ҳаётхон Ҳўжаматова

Қўқон давлат

университети ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур илмий мақолада болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишда никоҳ ва оила муносабатларини ҳуқуқий тартибга солишнинг ўрни ва аҳамияти комплекс таҳлил қилинган. Тадқиқотда оила ҳуқуқининг назарий асослари, болаларга нисбатан зўравонлик тушунчаси ва шакллари, шунингдек, миллий қонунчиликда мавжуд ҳуқуқий механизмларнинг мазмуни ёритилган.

Калит сўзлар: бола ҳуқуқлари, болаларни зўравонликдан ҳимоя қилиш, оила ҳуқуқи, никоҳ муносабатлари, ҳуқуқий тартибга солиш, ота-оналик мажбуриятлари, оиладаги зўравонлик, ҳуқуқий кафолатлар, бола манфаатлари устуворлиги, давлат ва жамият ҳамкорлиги.

Аннотация. В данной научной статье комплексно анализируются роль и значение правового регулирования брачно-семейных отношений в защите детей от насилия. В исследовании раскрываются теоретические основы семейного права, понятие и формы насилия в отношении детей, а также содержание правовых механизмов, предусмотренных национальным законодательством.

Ключевые слова: права ребёнка, защита детей от насилия, семейное право, брачно-семейные отношения, правовое регулирование, родительские обязанности, насилие в семье, правовые гарантии, приоритет интересов ребёнка, взаимодействие государства и общества.

Anontation: This scientific article provides a comprehensive analysis of the role and significance of legal regulation of marital and family relations in protecting children from violence. The study examines the theoretical foundations of family

law, the concept and forms of violence against children, as well as the content of legal mechanisms established in national legislation.

Keywords: children's rights, protection of children from violence, family law, marital and family relations, legal regulation, parental responsibilities, domestic violence, legal guarantees, priority of the best interests of the child, cooperation between the state and society.

Болаларни зўравонликдан ҳимоя қилиш масаласи замонавий жамият тараққиётида устувор аҳамият касб этади. Ушбу масала инсон ҳуқуқлари тизимининг ажралмас қисми сифатида қаралади. Боланинг жисмоний, рухий ва маънавий дахлсизлигини таъминлаш давлат сиёсатида муҳим йўналиш ҳисобланади. Зўравонлик боланинг шахс сифатида шаклланишига салбий таъсир кўрсатади. Шу сабабли болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишда оиланинг ўрни алоҳида аҳамиятга эга. Оила жамиятнинг дастлабки, айна пайтда, энг муҳим ижтимоий бўғини ҳисобланади. Никоҳ ва оила муносабатлари орқали боланинг ҳаёт фаолияти тартибга солинади. Оиладаги ҳуқуқий муҳит боланинг хавфсизлигига бевосита таъсир кўрсатади. Шу нуқтаи назардан оила муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишнинг самарали воситаси ҳисобланади.

Никоҳ ҳуқуқий институт сифатида эр-хотиннинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини белгилайди. Оила муносабатлари эса нафақат эр-хотин, балки болалар манфаатларини ҳам қамраб олади. Қонунчиликда никоҳ ихтиёрийлик ва тенглик принципларига асосланади. Ушбу принциплар оилада соғлом муҳит яратишга хизмат қилади. Оила ҳуқуқи боланинг манфаатларини устувор қўяди. Боланинг ҳуқуқлари ота-онанинг ҳуқуқларига нисбатан устун ҳисобланади. Бу эса болани зўравонликдан ҳимоя қилишнинг ҳуқуқий кафолатидир. Ота-онанинг болага нисбатан мажбуриятлари қонун билан аниқ белгиланган. Боланинг тарбияси, таълими ва хавфсизлиги ота-онанинг асосий

бурчидир. Ушбу бурчларни бажармаслик ҳуқуқий жавобгарликка сабаб бўлади.

Болаларга нисбатан зўравонлик жисмоний, руҳий, жинсий ва иқтисодий шаклларда намоён бўлиши мумкин. Ҳар қандай зўравонлик боланинг ҳуқуқ ва эркинликларини поймол қилади. Оила муҳитида содир этилган зўравонлик айниқса хавфли ҳисобланади. Чунки оила бола учун хавфсиз макон бўлиши лозим. Оиладаги зўравонлик кўпинча яширин характерга эга бўлади. Бу ҳолат уни аниқлаш ва бартараф этишни қийинлаштиради. Шу сабабли ҳуқуқий механизмлар муҳим аҳамият касб этади. Қонунчилик зўравонликка йўл қўймасликка қаратилган нормаларни ўз ичига олади. Ушбу нормалар профилактик ва жазоловчи хусусиятга эга. Болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишда профилактика устувор ҳисобланади.

Оила қонунчилиги боланинг манфаатларини таъминлашга қаратилган нормаларни белгилайди. Ота-оналик ҳуқуқидан маҳрум қилиш зўравонлик ҳолатларида қўлланиладиган чора ҳисобланади. Бу чора боланинг ҳаёти ва соғлиғини ҳимоя қилишга қаратилган. Шу билан бирга, ота-оналик ҳуқуқини чеклаш институти ҳам мавжуд. Ушбу институт профилактик аҳамиятга эга. Суд органлари боланинг манфаатларини инобатга олган ҳолда қарор қабул қилади. Васийлик ва ҳомийлик органлари болаларни ҳимоя қилишда муҳим роль ўйнайди. Улар оиладаги муҳитни назорат қилади. Зўравонлик хавфи мавжуд бўлган ҳолатларда тегишли чоралар кўрилади. Давлат органлари ўзаро ҳамкорликда фаолият юритади.

Барқарор никоҳ муносабатлари бола учун соғлом муҳит яратади. Никоҳда тенглик ва ўзаро ҳурмат боланинг тарбиясига ижобий таъсир кўрсатади. Низоли никоҳ муносабатлари эса бола руҳиятига салбий таъсир қилади. Ажрим ҳолатларида боланинг ҳуқуқлари алоҳида муҳофаза қилинади. Қонунчиликда боланинг манфаатлари биринчи ўринга қўйилади. Боланинг ким билан қолиши масаласи суд томонидан ҳал этилади. Бу жараёнда

боланинг фикри ҳам инобатга олинади. Никоҳ муносабатларининг ҳуқуқий тартибга солиниши болани зўравонлик хавфидан сақлайди. Шу орқали ижтимоий барқарорлик таъминланади.

Болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш халқаро ҳуқуқ нормалари билан кафолатланган. Миллий қонунчилик ушбу нормаларга мос равишда ривожлантирилади. Халқаро конвенциялар болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишнинг умумий стандартларини белгилайди. Миллий қонунлар эса ушбу стандартларни амалга ошириш механизмларини яратади. Ушбу уйғунлик болалар ҳуқуқларини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Давлатнинг мажбуриятлари ҳуқуқий асосда мустаҳкамланади. Бу эса болаларни ҳимоя қилиш самарадорлигини оширади.

Болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишда никоҳ ва оила муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш муҳим аҳамиятга эга. Оила ҳуқуқи боланинг манфаатларини устувор қўяди. Ҳуқуқий механизмлар орқали зўравонликнинг олди олинади. Никоҳ муносабатларининг барқарорлиги боланинг хавфсизлигига хизмат қилади. Давлат ва жамиятнинг ҳамкорлиги ушбу соҳада муҳим ҳисобланади. Болалар ҳуқуқларини таъминлаш келажак авлод камолоти учун асос бўлиб хизмат қилади. Шу боис никоҳ ва оила муносабатларини такомиллаштириш орқали болаларни зўравонликдан ҳимоя қилиш доимий эътиборда бўлиши лозим.

Шу муносабат билан **“2026 – 2030 йилларга мўлжалланган Болаларни зўравонликнинг барча шаклларида ҳимоя қилиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”**[1;], Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармони тасдиқланди. 2026-йил 1 февралдан бошлаб: зўравонлик натижасида оиласидан олинган ва ўзига нисбатан зўравонлик содир этилиши хавфи остида бўлган, шунингдек, ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган болалар учун профессионал тутинган оила хизмати йўлга қўйилади. Бунда:

- профессионал тутинган оилани ташкил этишга номзодлар зўравонликдан жабрланган ва ўзига нисбатан зўравонлик содир этилиши хавфи остида бўлган, шунингдек, ижтимоий жиҳатдан хавфли аҳволда бўлган болалардаги (кейинги ўринларда – ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар) зўравонлик натижасида олинган руҳий жароҳатнинг салбий таъсирини камайтириш, хулқ-атворидаги оғишишларни ёки оила аъзолари, тенгдошлари билан муносабатларидаги бузилишларни ва уларнинг оқибатларини бартараф этишга қаратилган ижтимоий-реабилитация дастурлари асосида ўқитилади;

- зўравонлик натижасида оиласидан олинган ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар профессионал тутинган оилага «Инсон» ижтимоий хизматлар марказлари ва мазкур оилалар ўртасида тузилган шартнома асосида жойлаштирилади;

- профессионал тутинган оилага ҳар бир жойлаштирилган болани парваришlash учун ҳар ойда Ижтимоий ҳимоя давлат жамғармаси маблағлари ҳисобидан меҳнатга ҳақ тўлаш энг кам миқдорининг 2 баравари миқдоридан маблағ тўлаб борилади;

- профессионал тутинган оилага жойлаштирилган ҳар бир боланинг яшаш харажатлари учун Ижтимоий ҳимоя давлат жамғармаси маблағлари ҳисобидан қонунчилик ҳужжатларига мувофиқ оилавий болалар уйи тарбияланувчиларининг яшаш харажатлари учун белгиланган миқдорларда маблағ ажратилади;

- дастлаб Қашқадарё, Навоий ва Хоразм вилоятларида, 2026 йил якунига қадар республиканинг бошқа ҳудудларида ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар учун Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги тизимида кичик ҳажмли ижтимоий кўмак марказлари фаолияти йўлга қўйилади;

- жинсий зўравонликдан жабрланганлиги туфайли оиласидан олинган болалар «Инсон» ижтимоий хизматлар марказлари томонидан Аёлларни

реабилитация қилиш ва мослаштириш республика марказининг худудий марказларига ҳам бошқалардан алоҳида жойлаштирилиши мумкин.

Бундан ташқари, **2026-йил 1 мартдан** бошлаб «Инсон» ижтимоий хизматлар марказларида ижтимоий ҳимояга муҳтож болаларнинг ота-оналари (уларнинг ўрнини босувчи шахслари) учун «**меҳрли оила**» хизмати ташкил этилади. Бунда:

- «**меҳрли оила**» хизмати Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги хузуридаги Болаларни қўллаб-қувватлаш ва ижтимоий интеграция маркази томонидан ташкил этилади;

- «**меҳрли оила**» хизматига ота-оналар (уларнинг ўрнини босувчи шахслар) Болалар масалалари бўйича Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, Тошкент шаҳри ва туман (шаҳар) комиссияларининг қарори асосида жалб қилинади;

- «**меҳрли оила**» хизматига жалб қилинган ота-оналар (уларнинг ўрнини босувчи шахслар)га фарзандларининг психофизик хусусиятларини инобатга олган ҳолда оиласи билан бузилган муносабатларни тиклаш ва уларнинг ижтимоийлашувига кўмаклашиш учун «оилавий терапия» хизматлари бепул кўрсатилади.

Болаларни ҳимоя қилиш жараёнида замонавий ахборот технологияларини жорий этиш муҳим аҳамиятга эга. Рақамли технологиялар вазирлиги, Ижтимоий ҳимоя миллий агентлиги, Ички ишлар вазирлиги, Бош прокуратура ва Олий суд биргаликда 2026-йил 1 апрелга қадар “**Ягона миллий ижтимоий ҳимоя**” ахборот тизимида ижтимоий ҳимояга муҳтож болалар ҳамда зўравонлик содир этган ёки уни содир этишга мойил шахслар ҳақидаги маълумотларни алмашиш ва улар тўғрисидаги маълумотларни ўз ичига олган ягона электрон платформани ишлаб чиқиш вазифасини олган. Бу платформа давлат органлари ва ташкилотларининг ахборот тизимлари ҳамда «112» қисқа рақам орқали фуқароларнинг чакирувларини қабул қилиш ва

автоматлаштирилган тарзда қайта ишлаш имконини берувчи ягона диспетчерлик хизмати билан «Рақамли ҳукумат» тизимининг идоралараро интеграциялашув платформаси орқали интеграция қилинади. Шу билан бирга, платформа болаларга нисбатан содир этилган зўравонлик ҳолатларининг ягона статистика ҳисоби ва ҳисоботини юритиш, статистика органларига тақдим этиш, шунингдек, болаларга нисбатан амалга ошириладиган чоратадбирларнинг ҳар бир босқичини кузатиб бориш имкониятини ҳам яратади. Бу рақамли ахборот тизимлари болаларни ҳимоя қилишда ҳуқуқий механизмлар билан биргаликда самарали интеграцияни таъминлайди ва оилавий муҳитда уларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш имкониятларини кенгайтиради.

Шу билан бирга, замонавий ахборот технологиялари орқали болаларга нисбатан содир этилган ҳар бир зўравонлик ҳолатини тезкор аниқлаш ва тегишли чораларни амалга ошириш имконияти пайдо бўлади. Бу жараён оиладаги барқарорлик, никоҳнинг қонунийлиги ва болаларнинг ҳуқуқий ҳимоясини бир-бири билан узвий боғлайди.

Давлат ва жамият томонидан яратилган ҳуқуқий ва рақамли механизмлар оиладаги муносабатларни назорат қилиш ва болаларни ҳимоя қилишда муҳим рол ўйнайди. Ота-оналар оилавий муносабатларда ўз масъулиятини англаб, болаларнинг ҳуқуқларини ҳурмат қилган ҳолда уларни тарбиялаганда, замонавий ахборот тизимлари орқали амалга ошириладиган назорат ва таҳлил жараёнлари ҳам самарали бўлади. Шу тариқа, никоҳ ва оила муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш ҳамда замонавий ахборот технологияларини интеграция қилиш болаларни зўравонликдан ҳимоя қилишда бир-бирини тўлдирувчи ва мустаҳкамловчи механизмлар сифатида хизмат қилади.

Шу боис, болаларни зўравонликдан ҳимоя қилиш ва уларнинг ҳуқуқий тарбиясини таъминлаш нафақат оилавий муносабатларнинг қонунийлигини,

балки замонавий ахборот тизимлари орқали уларнинг хавфсизлигини таъминлайди. Бу жараён давлат, жамият ва ҳар бир оиланинг ҳамкорлиги билан амалга оширилади. Никоҳ ва оила муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш ҳамда рақамли платформа орқали мониторинг ва ҳисоботларни юритиш болаларнинг ҳуқуқларини таъминлашда замонавий ва самарали ҳуқуқий ва технологик механизмлардир. Шунингдек, бу механизмлар оилавий муҳитда болаларнинг тинч, барқарор ва ҳурматга асосланган тарбия олишига хизмат қилади ва жамиятда барқарор фаровон муҳитни яратади.

Болаларни зўравонликдан ҳимоя қилиш давлатнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланади, чунки бу масала инсон ҳуқуқлари ва ҳуқуқий давлат барқарорлиги билан чамбарчас боғлиқдир. Болалар тинч ва меҳрибон оила муҳитида ўсиши лозим, чунки оила – жамиятнинг асосий бўғинидир. Шу боис оила муносабатларини ҳуқуқий тартибга солиш болалар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муҳим аҳамият касб этади. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Оила кодексига бу масала давлат даражасида алоҳида эътибор билан кўриб чиқилган. Конституциянинг 76-моддасига кўра[1;], оила давлат ва жамият томонидан муҳофаза қилинади, никоҳ шахсларнинг эркин розилиги ва тенг ҳуқуқлилиги асосида тузилади. Оила барқарорлиги ва она ҳамда бола ҳуқуқларининг ҳимояси давлат сиёсатининг устувор йўналиши деб белгиланган. Боланинг ҳуқуқлари ҳам Конституция билан кафолатланади, ва ота-оналар фарзандларини вояга етгунга қадар боқиш ва тарбиялашга мажбурдирлар. Шу тариқа давлат болаларни жамият ва давлат томонидан муҳофаза қилинишини таъминлайди.

Оила кодекси[3;], никоҳ муносабатларини ҳуқуқий тартибга солувчи асосий ҳужжат ҳисобланади. Кодексда кўра никоҳ ихтиёрий асосда тузилади ва эр-хотин ўртасида тенг ҳуқуқ ва мажбуриятлар амал қилади, бу эса болалар манфаатларини ҳам ҳимоя қилади. Кодекс оила муносабатларининг барқарорлиги ва фарзанд тарбиясининг манфаатларини биринчи ўринга қўяди.

Оилада вояга етмаганларга нисбатан ҳар қандай зўравонлик юридик жавобгарликка тортилади. Болалар ҳуқуқлари, уларнинг ўсиши, соғлом тарбияси ва интеллектуал ривожланиши давлат ҳимоясида бўлиши белгиланган. Ота-онанинг ўз мажбуриятларини бажармаслиги ёки суистеъмол қилиши болага нисбатан ҳуқуқий чора кўриш асосидир. Болаларга нисбатан жисмоний, руҳий ёки бошқа шаклдаги зўравонлик уларнинг ҳуқуқларини бузади.

Давлат оилада зўравонликнинг олдини олиш ва уни бартараф этиш бўйича ҳуқуқий механизмларни яратади. Ота-оналар ва боғлиқ қариндошлар оилавий муҳитда болаларга нисбатан ҳурмат, меҳр ва ғамхўрлик принципларига амал қилишлари лозим. Оила кодекси бу борада қатъий нормаларни белгилайди ва оиладаги барча аъзолар ҳуқуқий ҳимоя остида бўлишини таъминлайди. Никоҳ муносабатларининг ҳуқуқий асосда тартибга солиниши болаларнинг оилавий муносабатлар орқали ҳимоя механизмини мустаҳкамлайди.

Ота-онанинг оилавий муносабатларда болаларнинг ҳуқуқларини ҳурмат қилиши мажбурийдир. Ота-оналар болаларига жисмоний куч ишлатмасликлари, уларнинг соғлиғига зарар етказмасликлари лозим. Улар болаларни соғлом тарбия, таълим ва ҳуқуқий маданиятга йўналтириши зарур. Мажбуриятларини бажармайдиган ота-оналар Оила кодекси бўйича жавобгарликка тортилади. Оила кодекси ота-она ва фарзандлар ўртасидаги ҳуқуқлар ва мажбуриятларни тартибга солиб, зўравонликнинг олдини олади. Давлат оиланинг ҳуқуқий муҳофазасини таъминлайди. Никоҳ ҳуқуқий режим бўйича амалга оширилганда оиладаги барча аъзолар, хусусан болалар, қонун олдида ҳимоя қилинади.

Болаларнинг ҳуқуқлари ҳуқуқий ҳужжатларда[4;], аниқ белгиланган бўлиб, давлатнинг барча даражаларида амалга оширилади. Болалар жамиятда тенг ҳуқуқли шахс сифатида эътироф этилади, уларнинг ҳуқуқлари бузилган

ҳолатда суд ёки ваколатли органларга мурожаат қилиш ҳуқуқи мавжуд. Давлат зўравонлик билан боғлиқ жиноят ва маъмурий ҳуқуқбузарликлар учун жамиятда қатъий чора кўради. Шу тариқа Конституция оиланинг ва боланинг ҳуқуқларини давлат ҳимоясида эканлигини белгилайди, Оила кодекси эса никоҳ, ота-она ва фарзандлар ҳуқуқлари, уларга нисбатан зўравонликнинг олдини олиш механизмларини тартибга солади. [5;].

Ҳуқуқий тартиб оилавий ҳаётни мустаҳкамлайди, болаларнинг баркамол ривожланишига хизмат қилади ва жамиятда фаровон ва барқарор муҳитни таъминлайди. Шу билан бирга, ота-оналар оилавий муносабатларда ўз масъулиятини англаб, болаларнинг ҳуқуқларини ҳурмат қилишлари лозим. Болаларни зўравонликдан ҳимоя қилиш давлат, жамият ва ҳар бир оиланинг биргаликдаги вазифасидир. Бу ҳимоя механизми оила ичидаги никоҳ ва оилавий муносабатларнинг ҳуқуқий тартибга солиниши орқали самарали амалга оширилади. Шу боис оилани ҳуқуқий тартибга солиш ва болалар ҳуқуқларини таъминлаш бугунги кунда жамият тараққиёти ва инсон ҳуқуқларини ҳурмат қилишнинг ажралмас қисми ҳисобланади. [6;].

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Тошкент, 2023.
2. Ўзбекистон Республикаси Прездидентининг “2026–2030 йилларга мўлжалланган Болаларни зўравонликнинг барча шаклларида ҳимоя қилиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги фармони <https://www.lex.uz/docs/7938806>
3. Ўзбекистон Республикасининг Оила кодекси. – Тошкент, 1998.
4. Ўзбекистон Республикасининг «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги қонуни. – Тошкент, 2021.
5. Имамов Н. Оила ҳуқуқи. Дарслик. – Тошкент: Фан, 2005.
6. Саидов А.Х. Инсон ҳуқуқлари. – Тошкент: Ўзбекистон, 2010.